Contradicțiile lui Iorga

Istoric cu o vocație nedezmințită a pionieratului, impunător prin fervoarea de a defrișa noi teritorii culturale, Iorga şi-a copleşit într-atât contemporanii prin prestația sa, încât „a sorbit apa tuturor", după expresia lui G. Călinescu, răpind definitiv multora dintre urmaşi „plăcerea de a intra într-o pădure virgină"[210]. Acelaşi rol întemeietor l-a jucat şi în câmpul istoriei literare, deşi nu aceasta a fost preocuparea sa de căpetenie. Începuturile sale istoriografice stau sub semnul unui enciclopedism funciar, grevat pe o elocință debordantă, autorul întrunind, încă din tinerețe, toate însuşirile unui istoric literar de stirpe aleasă, care avea, aşa cum îl percepea Sextil Puşcariu, „cunoştințe temeinice, putere de muncă, pricepere profundă, istorică, însemnată cu un gust fin artistic, cultură universală, iubire pentru subiect şi talent deosebit în a caracteriza epoci şi personalități, în a reconstrui imagini din trecut şi a le evoca într-o formă caldă şi poetică"[211].

După ce îşi face intrarea cu un amplu studiu, în 1899, asupra cronicarilor munteni[212], revine, doi ani mai târziu, cu o sinteză solidă, în două volume, consacrată literaturii române din secolul al XVIII-lea[213], scrisă special pentru

[210] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ed. cit., p. 612.

[211] Sextil Puşcariu, *Iorga ca istoric literar*, în *Cercetări şi studii*, ediție îngrijită de Ilie Dan, Bucureşti, Editura Minerva, 1974, p. 540.

[212] *Cronicele muntene. Întâiul memoriu. Cronicele din secolul al XVII-lea*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", 1899.

[213] *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688–1821)*, vol. I–II, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice şi Editură „Minerva", 1901; reeditată, într-o manieră improprie, de Barbu Theodorescu, vol. I–II, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1969.

BDD-B12-14 © 2012 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:36 UTC)

Premiul „Adamachi" al Academiei Române, neadjudecat însă. Apetența sa pentru literatura veche se manifestă apoi, cu aceeaşi intensitate, prin publicarea, în 1904, a tratatului despre literatura religioasă, surprinsă de la începuturi până la *Biblia* de la Bucureşti din 1688 (apărut inițial ca introducere la volumul VII din *Studii şi documente*)[214]. Aceste volume, completate cu noi capitole, regândite într-o nouă sinteză, vor fi reeditate între 1925 şi 1933, după ce un alt tratat masiv, dedicat veacului al XIX-lea, văzuse între timp lumina tiparului. Pe aceeaşi linie se circumscrie şi *Istoria literaturii româneşti. Introducere sintetică*, din 1929, ale cărei prime expozeuri dezbat aspecte privind crearea limbii literare şi „cuvântul românesc în Scriptură". Incursiunile în spațiul literaturii române din epoca medievală şi a modernității timpurii nu lipsesc nici din cuprinsul volumelor *Sate şi preoți din Ardeal*, *Istoria bisericii româneşti şi a vieții religioase a românilor*, după cum ele reapar şi în unele capitole din cele zece volume ale *Istoriei românilor*.

Alte investigații minuțioase sunt focalizate fie asupra ornamentației cărților vechi româneşti şi a miniaturilor, fie asupra centrelor tipografice şi bibliotecilor mănăstireşti. Semnalarea şi descrierea *Octoihului* diacului Lorinț sau descoperirea şi publicarea, în 1906, a unui *Apostol* fragmentar, dintr-o versiune necunoscută din secolul al XVI-lea, completează tabloul divers al contribuțiilor sale filologice şi de critică textuală. Editarea unor texte, în special din domeniul istoriografiei, îl vor capta în egală măsură[215]. Puțini aveau, la

[214] *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, Bucureşti, Stabilimentul Grafic I. V. Socec, 1904.

[215] Iată o listă a edițiilor pe care le-a îngrijit savantul: *Operele lui Constantin Cantacuzino*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice şi Editură „Minerva", 1901; *Fragmente de cronici şi ştiri despre cronicari,* adunate şi tipărite cu o prefață despre istoria munteană în legătură cu istoriografia sârbească (*Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, III), Bucureşti, Editura Ministerului de Instrucție, 1901; Constantin Căpitanul Filipescu, *Istoriile domnilor Țării Româneşti, cuprinzând istoria munteană de la început până la 1688*, Bucureşti, Stabilimentul Grafic I.V. Socec, 1902; *Viața lui Mihai Viteazul, povestită de un om din acele timpuri*, ed. a II-a,

BDD-B12-14 © 2012 Casa Cărții de Ştiință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:36 UTC)

acea vreme, plăcerea indicibilă a descoperirilor literare. Scormonitorul curios al arhivelor se întrezărise încă din timpul călătoriilor sale atât de aplicate din tinerețe, când se afundase în biblioteci şi arhive din Berlin, Dresda, München, Veneția, Roma, Milano, Florența, Londra, Viena, Budapesta sau Haga, ca şi în cele din țară. Roadele acestui „vagabondaj intelectual", cum avea să-şi califice el însuşi această perioadă de căutări, se vor regăsi în colecțiile impresionante de documente publicate în decursul anilor, între care *Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor,* adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului (vol. I–III, 1895–1897), *Scrisori de boieri, Scrisori de domni*, continuarea colecției Eudoxiu de Hurmuzaki, precum şi seria de *Studii şi*

Vălenii de Munte, Tipografia Societății „Neamul Românesc", 1908; *Herodot, 1645.* Traducere românească publicată după manuscriptul găsit în Mănăstirea Coşula, cu o prefață, Vălenii de Munte, Tipografia Societății „Neamul Românesc", 1909 (ed. anastatică, postfață de Andrei Pippidi, Bucureşti, Editura Artemis, 2003); *Din faptele strămunilor. Povestiri ale cronicarilor*, rânduite, adnotate şi publicate, Vălenii de Munte, Tipografia Societății „Neamul Românesc", 1909; ed. a II-a, Bucureşti, Tipografia Societății „Neamul Românesc", 1923; *Povestea lui Mihai-Vodă Viteazul (1595), scrisă de un om de pe acele vremuri*, Vălenii de Munte, Tipografia Societății „Neamul Românesc", 1910; Antim Ivireanul, *Predicile* ținute la Mitropolia din Bucureşti (1709–1716), ediție nouă, Vălenii de Munte, Tipografia Societății „Neamul Românesc", 1911; *Chronique de l'expédition des Turcs en Morée (1715), attribuée à Constantin Dioikétès. Cronica expediției turcilor în Moreea (1715), atribuită lui Constantin Diichiti*, Bucarest, Ateliers Graphiques Socec & co, 1913; Anton-Maria del Chiaro, Fiorentino, *Istoria delle moderne rivoluzione della Valachia*, nuova edizione per cura (*Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, XXIX), Bucarest, Imprimeria „Neamul Românesc", 1914; Dimitrie Cantemir, *Viața lui Constantin-Vodă Cantemir*, text latin revăzut şi traducere românească, Bucureşti, Tipografia Cărților Bisericeşti, 1924 (ed. îngrijită de Liliana N. Iorga, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1943); Nicolas Milescu, *Oeuvres inédites*, Bucarest, Ateliers Graphiques „Cultura Națională", 1929; *„Le voyageur français" al abatelui Joseph Delaporte, în traducere moldovenească (1785)*, text publicat, cu o introducere şi note, Bucureşti, Imprimeria Națională, 1940.

BDD-B12-14 © 2012 Casa Cărții de Ştiință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:36 UTC)

documente cu privire la istoria românilor (vol. I–XXXI, 1901–1916).

Chiar dacă nu toate dintre teoriile şi ipotezele lui Iorga au rezistat în timp, ele se remarcă, deopotrivă, prin originalitate şi erudiţie, prin patosul demonstrativ şi „fantezia reproductivă", după propria sa exprimare, prin spiritul critic şi ambiţia sistemică pe care se fundamentează. Primul text programatic care reflectă direcţiile concepţiei sale istoriografice este introducerea la *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, reprodusă şi în deschiderea celui de-al doilea volum al ediţiei revăzute din 1926. Unele idei se aflau deja *in nuce* în articolele *Critica literară şi anticii* şi *Critica impersonală*, publicate anterior. Sunt indicate de la început cele trei coordonate ale oricărei istorii literare, care se impune să fie, în acelaşi timp, o operă de *informaţie*, de *înţelegere* şi de *expresie*. Calităţile ideale cu care ar trebui să fie înzestrat un istoric literar sunt, aşadar, erudiţia, spiritul intuitiv şi talentul literar, acea „putere de comunicaţie a imaginilor". Oricât ar fi de doctă, o operă de această factură nu se poate reduce la un „simplu indicator biografic şi bibliografic", asemănătoare cu o „banală galerie" dintr-o sală de expoziţie, în care sunt înşiruite amorf exponate diverse, împrăştiate. Elementele disparate, biografiile devin relevante numai dacă sunt asamblate într-un întreg, armonizate, relaţionate şi judecate într-un context, în „mişcarea de idei" a epocii respective. O istorie a literaturii nu poate fi concepută, după opinia lui Iorga, înafara istoriei culturale, deşi acestea nu trebuie confundate – iată o premisă teoretică fertilă, reiterată şi în compendiul din 1929, pe care însă autorul nu a pus-o consecvent în practică. Pe această viziune organicistă asupra fenomenului literar, cu rădăcini în estetica lui H. Taine, dar şi în filosofia vitalistă a lui J.M. Guyau[216], se cristalizează liniile de forţă ale manifestului istoriografic elaborat de Iorga în 1901. Dintr-o altă perspectivă ideatică,

[216] Vezi Liviu Petrescu, *Scriitori români şi străini. Eseuri*, Cluj, Editura Dacia, 1973, p. 53–54.

BDD-B12-14 © 2012 Casa Cărţii de Ştiinţă
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:36 UTC)

G. Călinescu, în *Istoria ca ştiinţă inefabilă şi sinteză epică*, socotea că în istoria literară, văzută tot ca un capitol al istoriei generale, „sunt mai puțin importanți scriitorii în sine, cât sistemul epic ce se poate ridica pe temeiul lor”[217]. Criteriul cultural este invocat şi în disociațiile de ordin metodologic întreprinse de Iorga în legătură cu periodizarea istoriei literaturii române. Autorul îşi propune să se delimiteze de vechiul sistem de studiere cronologică şi monografică, întrucât ordinea în care este structurată materia „nu rezultă din cercetarea spiritului operelor, din legăturile intime ce există între ele”. Nici sistemul de periodizare în funcție de evoluția genurilor nu este împărtăşit de istoric, căci produce un fragmentarism în cadrul fiecărei categorii literare, o dispersare prin care „de hatârul formelor se neglijează sufletele, de hatârul metodei se sacrifică unitatea”. Singura metodă acceptabilă i se pare a fi aceea a curentelor literare, prin care să se urmărească „formarea lor, cursul lor, lupta lor pentru întâietate, absorbirea lor de altele mai puternice sau victoria lor asupra altora mai slabe”, numai acestea fiind capabile să surprindă cu adevărat „spiritul de care într-o anumită epocă e însufleţit un popor”[218].

Desigur, eşafodajul teoretic nu conducea implicit la o cantonare în tipare prestabilite, însuşi Iorga punând-l creativ în aplicare, printr-o adecvare şi o îmbinare a criteriilor în funcție de materialul investigat. Dacă pentru secolul al XVIII-lea el distinge, în preambul, mai întâi, câteva curente definitorii (curentul greco-latin, curentul culturii religioase, curentul de cultură ardelean şi curentul influențelor apusene), discursul teoretic translează apoi în favoarea unei istorii a generațiilor, în sensul pe care îl va schița mai târziu Albert Thibaudet. Astfel, întreaga perioadă pe care o studiază se coagulează în jurul a trei personalități emblematice:

[217] G. Călinescu, *Principii de estetică*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968, p. 187.

[218] *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688–1821)*, vol. I, *Epoca lui Dimitrie Cantemir. Epoca lui Chesarie de Râmnic*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice şi Editură „Minerva”, 1901, p. 10.

BDD-B12-14 © 2012 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:36 UTC)

epoca lui Cantemir, epoca lui Chesarie de Râmnic şi epoca lui Petru Maior. În schimb, dispunerea cronologică, pe secole, rămâne operantă pentru *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*. Nici analiza structurată pe genuri literare, respinsă în principiu, nu va fi total exclusă din expunerea materiei în cadrul *Istoriei literaturii româneşti în veacul al XIX-lea*.

Fără a avea percutanța *Introducerii* din 1901, textele similare ulterioare vor repune în discuție principiile elaborării unei istorii literare simpatetice, capabilă să oglindească „istoria sufletului românesc". Este şi punctul de plecare al microsintezei din 1929, în care reafirmă aceeaşi abordare contextuală, globală a fenomenului literar, dar pare dispus să-şi depăşească propriile inerții, dorind să decanteze „marile legături" din istoria scrisului românesc: „Nu va fi vorba nici de laturea filologică a acestei literaturi mai vechi", susține istoricul, ci de acele „elemente din care se alcătuieşte forma literară a culturii noastre naționale, opera noastră de creațiune". Primul volum al noii ediții revăzute este prefațat de o divagație cu o vădită notă comparatistă, intitulată *Locul românilor în dezvoltarea vieții sufleteşti a popoarelor romanice*, aparent inadecvată excursului istorico-literar care urmează. Dar paralelismele şi conexiunile stabilite cu mişcările de idei din Apusul romanic i se par comentatorului relevante pentru descoperirea specificului literaturii noastre, începând de la eposul popular pătruns prin Bizanț şi până la declanşarea acelei „Renaşteri întârziate" a Şcolii Ardelene. Nu lipsesc însă accentele protocroniste, autorul proclamând, fără ezitare, originalitatea şi prioritatea noastră absolută față de Apus, atât în ceea ce priveşte „preocupația națională" în literatura veacului al XVIII-lea, cât şi a creațiilor menite să înalțe „idealitatea vieții rurale la valoarea de artă". În esență, Iorga a năzuit înspre o cuprindere cât mai vastă a unor domenii culturale diverse, iar, pe de altă parte, istoria literară se interferează, în concepția sa, cu istoria politică şi socială, cu cea a ideilor şi a mentalităților, dar şi a instituțiilor, astfel încât el întruchipează, pe

BDD-B12-14 © 2012 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:36 UTC)

drept cuvânt, „primul tip de istoric literar: acela enciclopedic”[219].

Contribuțiile sale privind începuturile scrisului în limba română, opiniile exprimate în legătură cu localizarea şi datarea textelor rotacizante, precum şi în jurul curentului cultural-religios care le-a generat, expuse în cuprinsul volumului din 1904, preluate în ediția din 1925, şi-au câştigat, în scurt timp, numeroşi adepți în filologia şi istoriografia românească. Propunându-şi să fixeze momentul în care s-a constituit în arealul cultural românesc „o limbă înțeleasă în toate”, Iorga atribuie inițiativa traducerii cărților sfinte propagandei husite, singura mişcare care activa în veacul al XV-lea, atunci când sunt datate originalele primelor texte. Este adevărat că el susținuse mai înainte, indirect, teoria protestantă, într-o recenzie negativă a lucrării lui Ilie Bărbulescu, promotor al teoriei catolice, întrucât cărțile, după părerea istoricului, „nu se puteau preface în româneşte decât după înlăturarea prin reformă a dogmei limbilor sfinte”[220]. Dar husitismul va fi îmbrățişat, fără rezerve, la acea dată, acesta fiind perceput cu o forță de penetrație atât de intensă, încât preoții din Ardeal au devenit, subit, în interpretarea sa, „husiți pe un cap, fără a-şi da sama că au părăsit câtuşi de puțin drumul strămoşilor”[221]. Această convertire în masă ar fi fost posibilă numai „într-un unghiu sălbatec” din Maramureş sau din Ardealul vecin, considerat un mediu prielnic, unde biserica ortodoxă ar fi putut tolera o acțiune de acest gen, capabilă să bulverseze ritul tradițional. Este acreditată, de asemenea, şi teza, la fel de puțin plauzibilă, a traducătorului unic, în persoana unui „preot de sat care va fi ştiut slavoneşte”[222]. Istoricul a rămas încorsetat în această teorie lipsită de o motivație credibilă, fără a mai reveni

[219] Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Piteşti, Editura Paralela 45, 2008. p. 7.
[220] *Un tânăr „învățat român” (Dr. Ilie Bărbulescu)*, în CVL, XXXVI, 1902, nr. 2, p. 185.
[221] *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, p. 18.
[222] *Ibidem*, p. 19.

BDD-B12-14 © 2012 Casa Cărții de Ştiință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:36 UTC)

asupra ei, cu toate argumentele aduse în favoarea altor ipoteze ce se vehiculaseră între timp. Mai mult, graiul maramureşean, vorbit în „Toscana noastră", s-ar afla la baza limbii române literare, ceea ce l-ar îndritui să conchidă că textele rotacizante reflectă un stadiu lingvistic mai arhaic decât cel al tipăriturilor coresiene sau decât al scrisorii lui Neacşu din Câmpulung. Deşi au mai aderat la teoria husită, lansată de Iorga, şi Sextil Puşcariu, Nicolae Drăganu (temporar), I.-A. Candrea, Al. Procopovici şi I. Bianu, ea a fost abandonată peste câteva decenii, în cercetarea românească, în favoarea celei protestante sau a curentului naţional. În schimb, localizarea textelor rotacizante în Maramureş (cu o extindere şi asupra Transilvaniei vecine), propusă de istoric, preluată şi argumentată de I.-A. Candrea, Al. Rosetti, P.P. Panaitescu şi G. Ivănescu, s-a perpetuat aproape până în zilele noastre. Pe baza datelor furnizate de dialectologia istorică, I. Gheţie a demontat irefutabil teoria iorghistă a aşa-ziselor texte maramureşene, demonstrând că particularităţile lingvistice avansate de susţinătorii tezei sunt caracteristice, de fapt, unei arii mult mai largi, care aparţine subdialectului nordic, iar primele traduceri ar trebui plasate deci în Banat-Hunedoara şi în zonele limitrofe[223].

Explorarea scrierilor religioase din veacurile al XVI-lea şi al XVII-lea este făcută însă de către Iorga cu o erudiţie nemaiîntâlnită şi un stil tensionat, acaparator, prin care sunt decelate sistematic mărturiile cuprinse în vechile tipărituri şi manuscrise. Nu atât originalitatea, altfel limitată, a textelor studiate este cea care îl conduce în demersul său filologic, cât un întreit interes *literar, sufletesc* şi *naţional* pe care crede că îl pune în valoare prin reconstituirea etapelor străbătute până când „limba românească, împuternicită, limpezită, mlădiată prin lucrul de trei veacuri al scriitorilor ardeleni, moldoveni şi munteni"[224] s-a impus definitiv. Autorul nu-şi revizuieşte radical textul publicat iniţial, cu ocazia reeditării, cu excepţia completării notelor, dar adaugă

[223] Gheţie, *Începuturile*, p. 30–43.
[224] *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, p. 219–220.

BDD-B12-14 © 2012 Casa Cărţii de Ştiinţă
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:36 UTC)

câteva capitole noi şi efectuează unele permutări. Astfel, exegetul acordă acum un loc privilegiat literaturii populare, eşalonată în primele patru capitole: *Balada populară românească (Originea şi ciclurile ei), Poezia populară lirică şi satirică, Poveştile şi snoavele, Literatura gnomică*. Faţă de volumul din 1904, în primul volum din 1925 este tratată pe larg şi literatura istorică. Apare, în plus, capitolul *Cronicile româneşti ale veacului al XVII-lea*, cu subcapitolul *Cronica lui Grigore Ureche*, iar un al doilea subcapitol, *Cronografele*, este extras din capitolul II al *Istoriei literaturii române în secolul al XVIII-lea*. Este introdus apoi în volumul întâi noul capitol *Întâia istoriografie moldovenească: Miron Costin. Cronici de partid muntene*, iar în volumul al doilea capitolul *Cronicile brâncoveneşti*. Printr-o restructurare a materialului, *Epilogul* din *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688* redevine capitolul III, cu titlul *Literatura religioasă*, din cadrul volumului al II-lea al ediţiei revăzute şi adăugite. În fine, în volumul al treilea este redată doar prima parte, consacrată Şcolii Ardelene, din cel de-al doilea volum al *Istoriei literaturii române în secolul al XVIII-lea*.

Jaloanele edificiului său istorico-literar sunt trasate cu precizie. Un asemenea moment de graniţă este marcat prin anul 1688, în care apariţia *Bibliei* ar fi produs „o schimbare hotărâtoare în ceea ce priveşte rolul pe care-l au de-acum înainte în literatura bisericească cele trei ţări româneşti". Un altul, prin anul 1821, începutul unei noi „ere literare", atunci când se inaugurează perioada modernă a literaturii române, iar curentul autohton, „de acasă", începe să se manifeste tot mai pregnant. Spiritul asociativ, comparatist străbate ca un liant inefabil comentariile lui Iorga, încheiate, de regulă, printr-o formulare apodictică, uneori paradoxală, dar care ne provoacă, parcă, să recitim totul prin ochii săi. Deşi Miron Costin i se pare a fi inferior lui Grigore Ureche, atât sub aspectul gândirii politice, cât şi ca „ţesătură a frazei", primul îl atrage mai mult prin „caracterul intim al expunerii sale"[225],

[225] Iorga, *Istoria literaturii*, vol. I, p. 315.

BDD-B12-14 © 2012 Casa Cărţii de Ştiinţă
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:36 UTC)

dar mai ales prin faptul că a produs o adevărată revoluție în istoriografia românească. Punându-i, după aceea, în cumpănă pe cei doi Costini, tatăl şi fiul, autorul disjunge trăsăturile acestor personaje diametral opuse, Miron fiind perceput ca „un poet, un pasionat, un ambițios", „făuritor de teorii, iar, în politică, un entuziast şi un vizionar", pe când Nicolae e, prin definiție, „un pedant rece, prudent, măsurat, un compilator prin vocație"[226]. Pentru a descifra însă prelucrarea liberă a psalmilor versificați ai lui Dosoftei, cel care a avut „îndrăzneala să caute poezia aiurea", nu în izvoare cărturăreşti, ci în melosul popular, Iorga face o paralelă nemotivată cu *Biblia* de la Sankt-Petersburg din 1819, şi nu cu *Psaltirea în proză* a lui Dosoftei sau cu *Biblia* de la Bucureşti. Unui cronicar de talia lui Radu Popescu, căruia îi atribuie, în mod eronat, şi *Anonimul brâncovenesc*, aşa-zisele *Memorii*, îi găseşte unele însuşiri asemănătoare cu cele ale lui Nicolae Costin şi Axinte Uricariul, dar îl detaşează, în final, net de ceilalți prin nota personală şi tonul pătimaş, fără precedent, care îl caracterizează şi care decurg din însăşi obârşia sa boierească. În mod curios, Iorga nu îl creditează pe Radu Popescu cu scrierea *Cronicii Bălenilor*, pe care o atribuie, în urma unei sugestii a lui Aron Densuşianu, lui Constantin Căpitanul Filipescu, în realitate un copist din 1761. Cu toate că paternitatea întregii cronici intitulate *Istoriile domnilor Țării Româneşti* va fi elucidată, în special prin contribuția lui C. Giurescu, Iorga se situează în continuare, neclintit, pe poziția sa inițială, pe care o afirmase încă din 1899, în studiul *Cronicele muntene*, apoi în ediția publicată în 1902, precum şi în istoriile literare din 1901 şi, respectiv, 1926. Cât priveşte autorul *Istoriei Țărâi Rumâneşti*, atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino, rămâne şi în prezent obiectul unor controverse, cu adepți (Andrei Pippidi, Otilia Dragomir) şi adversari (P.V. Haneş, N.A. Ursu, Ştefan S. Gorovei) ai punctului de vedere iorghist. Nu trebuie să eludăm faptul că istoriografia îi datorează savantului, desi-

[226] Iorga, *Istoria literaturii*, vol. II, p. 107–108.

BDD-B12-14 © 2012 Casa Cărții de Ştiință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:36 UTC)

gur, clarificarea compoziției și a paternității *Letopisețului Cantacuzinesc*, opinia potrivit căreia cronica oficială a lui Mihai Viteazul este scrisă de Teodosie Rudeanu, iar autorul compilației este logofătul Stoica Ludescu. Tot în studiul din 1899, este supusă analizei pentru prima oară și *Cronica* lui Brâncoveanu, scrisă de Radu Greceanu, un text pe care autorul îl etichetează drept anodin, „șters", reflectând „oficialitatea goală", spiritul autarhic al domnitorului insinuându-se în toată țesătura istorisirii.

Istoricul literar împrumută, în permanență, uneltele istoricului, astfel încât, pentru a explica o operă, dezgroapă zapise și răvașe, răsfoiește neobosit cronici și hrisoave, rătăcește pe firul întortocheat al unor genealogii fabuloase. Pentru a dezlega alegoria politică și satirică din *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir, acel „unic romancier" al nostru din literatura veche, el face o digresiune istorică de aproape 30 de pagini, descriind cu lux de amănunte toate avatarurile luptelor pentru câștigarea tronului între taberele boierești. Numai astfel crede că poate surprinde nu atât „cheia", cât spiritul acestei cărți unice de memorii, „îmbrăcate în haină alegorică, a acestei politice urâte prefăcută în fabulă hazlie și în feerie ideală"[227]. Însă verva sa comparatistă nu se oprește aici. Alți doi corifei sunt proiectați în oglindă, Șincai și, din nou, Cantemir. Dacă primul întruchipează numai istoricul, pur și simplu, cel care scrie o carte doctă, dar „rece", cel de-al doilea este mai mult decât atât, căci el aparține, prin sufletul său însetat, pasional, unei stirpe aparte, definită printr-o „orchestrație complicată a inteligenții", aceea a deschizătorilor de căi nebătătorite, numiți „scăpărătorii de idei". Aceștia au toate calitățile și defectele marilor spirite, dar au, mai presus de toate, „un suflet de curiozitate pasionată pentru orice, de oricând, de oriunde, un suflet însetat de știință, un suflet de sentimentalitate lacomă și absorbantă"[228].

[227] *Ibidem*, p. 422.
[228] Iorga, *Istoria literaturii*, vol. III, p. 236.

BDD-B12-14 © 2012 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:36 UTC)

Fără îndoială că acesta a fost şi modelul intelectual al lui Iorga, prototipul ideal pe care cel mai fecund dintre autorii români şi-l proiectase dintotdeauna. Dincolo de unele exagerări, explicabile prin temperamentul său exploziv, el este primul nostru istoric literar profesionist, cu o formaţie ştiinţifică riguroasă, capabil să traseze disciplinei o nouă arhitectonică.

Contradicţiile lui Iorga, oscilaţiile continue între obiectivitatea asumată a istoricului imparţial şi subiectivitatea vizionarului neconformist i-au produs deformări de optică, confuzii între estetic şi cultural, mai puţine însă în sfera literaturii vechi. Calificativele pe care le-a primit în timp sunt şi ele contradictorii. Pentru Eugen Lovinescu, istoricul este inegalabil prin „lava incandescentă" şi „torţa incendiară a stilului"[229], fiind un adevărat erudit „împovărat cu o memorie extraordinară", dar o „memorie care nu alege, ci culege orice, toate gunoaiele istoriei", pe care le amestecă într-o „pastă uniformă, fără planuri şi relief"[230]. Cu toate că l-a simţit aproape de statura sa, G. Călinescu îl cataloga şi el la fel de drastic, văzându-l ca pe „un tip anacronic de diac, de întocmitor de letopiseţe"[231], dar fără a pregeta să-l compare cu Voltaire şi să-i recunoască, aşa cum menţionam la început, vocaţia de explorator. Posteritatea lui Nicolae Iorga este departe de a fi un capitol închis, clasat.

[229] E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, în *Scrieri*, ediţie de Eugen Simion, vol. 4, Bucureşti, Editura Minerva, 1973, p. 172.
[230] Idem, *T. Maiorescu şi posteritatea lui critică*, în *Scrieri*, vol. 8, Bucureşti, Editura Minerva, 1980, p. 138.
[231] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ed. cit., p. 612.

BDD-B12-14 © 2012 Casa Cărţii de Ştiinţă
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:36 UTC)